

2984

ՍՏԱԼԻՆ

ԲՈԼՇԵՎԻԶՄԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

3 K 33

F - 81

ՊԵՏԶՐԱՏ — ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ ● 1938

20 NOV 2008

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅՆՔ

1 0 JUN 2005

3K33
P-81

Ի. ՍՏԱԼԻՆ

ԲՈԼՇԵՎԻԶՄԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Նամակ «Пролетарская революция» ժողովրդական խմբագրությանը

ՊԵՏԶՐԱՏ—ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ ● 1938

ԲՈՒՇԵՎԻՉՄԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Նամակ „Пролетарская революция“ ժուռնալի
խմբագրությունը

Հարգելի ընկերներ:

Վճռականորեն բողոքում եմ Սլուցկու «Բուլշևիկները» գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի մասին նրա նախապատերազմյան ճգնաժամի շրջանում»¹ հակակուտակցական ու կիսատրոյկիտական հոդվածը «Пролетарская революция» ժուռնալում (1930 թ. № 6) վորպես գիտություն հոդված գետեդելու դեմ:

Սլուցկին պնդում է, թե Լենինը (բուլշևիկները) թերագնահատում էր գերմանական ու ընդհանրապես նախապատերազմյան սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ յեղած ցեմսերիզմի վտանգը, այսինքն՝ թերագնահատում էր քողարկված ոպորտունիզմի վտանգը, ոպորտունիզմի հանդեպ հաշտվողականութունն ցուցաբերելու վտանգը: Այլ կերպ ասած՝ ըստ Սլուցկու դուրս է գալիս, վոր Լենինը (բուլշևիկները) անհաշտ պայքար չէր մղում ոպորտունիզմի դեմ, վորովհետև ցենսորիզմի թերագնահատումն ըստ բանի էյության հրաժարումն է ոպորտունիզմի դեմ ծավալուն պայքար մղելուց: Այսպիսով դուրս է գալիս, վոր Լենինը պատերազմին նախորդող ժամանակաշրջանում դեռևս իսկական բուլշևիկ չէր, վոր իմպերիալիտական պատերազմի ժամանակաշրջանում միայն, կամ նույնիսկ այդ պատերազմի վերջերքին Լենինն իսկական բուլշևիկ դարձավ: Այսպես է պատմում իր հոդվածում Սլուցկին: Իսկ դուք, փոխանակ նշավակելու այս նորահայտ «պատմաբանին» վորպես զրպարտչի ու վեղձարարի, գիտությունի յեք բռնվում նրա հետ, նրան տրիրունա յեք տալիս: Չեմ կարող չբողոքել Սլուցկու հոդ-

271
39

И. СТАЛИН
О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ
ИСТОРИИ БОЛЬШЕВИЗМА

Армгиз—Издательство
поп-т. литературы
Ереван, 1938

վածք վորպես դիսկուսիոն հողված ձեր ժուռնալում զետե-
ղելու դեմ, վորովհետև չի կարելի դիսկուսիայի առարկա
դարձնել Լենինի բոլշևիկություն հարցը, այն հարցը, թե
Լենինն սկզբունքային անհաշտ պայքար մղում եւ արդյոք
ցենտրիզմի՝ վորպես ոպորտունիզմի վորոշ տեսակի՝ դեմ,
թե պայքար չեւ մղում, Լենինն իսկական բոլշևիկ եւ, թե
այդպիսին չեւ:

«Խմբագրութեան կողմից» արած ձեր հայտարարու-
թեան մեջ, վոր Կենտկոմ ե ուղարկվել հոկտեմբերի 20-ին,
դուք ընդունում եք, վոր խմբագրութեանը սխալ ե թույլ
տվել՝ զետեղելով Սլուցկու հողվածք վորպես դիսկուսիոն
հողված: Այդ, իհարկե, լավ ե, չնայած վոր խմբագրու-
թեանդ հայտարարութեանը լույս ե տեսնում մեծ ուշացու-
մով: Բայց դուք ձեր հայտարարութեան մեջ թույլ եք տա-
լիս նոր սխալ, հայտարարելով, թե «խմբագրութեանը քա-
ղաքականապես ծայր աստիճանի ակտուալ ու անհրաժեշտ
ե համարում պրոլետների այն ամբողջ խմբի հետագա մշա-
կումը «Пролетарская революция»-ի եջերում, վորոնք
կապված են բոլշևիկներին ու մինչպատերազմյան II Խնտեր-
նացիոնալի փոխհարարերութեան հետ»: Այդ նշանակում ե,
վոր դուք մտադիր եք մարդկանց նորից դիսկուսիայի մեջ
ներքաշելու այն հարցերի վերաբերմամբ, վորոնք բոլշևիկ-
մի աքսիոմաներն են: Այդ նշանակում ե, վոր Լենինի բոլ-
շևիկութեան հարցը դուք նորից ուզում եք աքսիոմայից
վերածել «հետագա մշակման» կարոտ մի պրոբլեմի: Ինչո՞ւ,
ի՞նչ հիման վրա: Բոլորին հայտնի չե, վոր լենինիզմը ծըն-
վել, աճել ու ամրացել ե անողք պայքարում, ամեն յե-
րանգի ոպորտունիզմի դեմ, այդ թվում ցենտրիզմի դեմ
Արեմուտքում (Կաուցկի), ցենտրիզմի դեմ՝ մեղանում
(Տրոցկի ե ուրիշները): Այս չեն կարող ժխտել բոլշևիկ-
մի մինչև անգամ ուղղակի թշնամիները: Սա աքսիո-
մա չե: Իսկ դուք մեզ քաշում եք դեպի հետ, փորձելով
աքսիոման դարձնել «հետագա մշակման» յենթակա պրոբ-
լեմ: Ինչո՞ւ: Ի՞նչ հիման վրա: Գուցե բոլշևիզմի պատմու-
թեան անձանոթ լինելու պատճառով: Գուցե ի սեր փտած
լիբերալիզմի, վորպեսզի Սլուցկիները ե Տրոցկու այլ աշա-

կերաները չկարողանան ասել, թե իրենց բերանը փակում
են: Բավական տարրինակ լիբերալիզմ, վոր կիրառվում ե
ի հաշիվ բոլշևիզմի կենսական շահերի...

Խմբագրութեանդ Սլուցկու հողվածում իսկապես ի՞նչն
ե դիսկուսիոն քննարկման արժանի համարում:

1) Սլուցկին պնդում ե, թե Լենինը (բոլշևիկները)
գիծ չեր վարում դեպի խզում, դեպի պառակտում գերմանա-
կան սոցիալ-դեմոկրատիայի ոպորտունիստների հետ, մինչ-
պատերազմյան ժամանակաշրջանի II Խնտերնացիոնալի
ոպորտունիստների հետ: Դուք ուզում եք դիսկուսիա մղել
Սլուցկու այս տրոցկիստական թեզիսի դեմ: Բայց այստեղ
ի՞նչ դիսկուսիոն բան կա: Միթե պարզ չե, վոր Սլուցկին
ուղղակի զրպարտում ե Լենինին, բոլշևիկներին: Զրպար-
տութեանը հարկավոր ե նշավակել, ե վոչ թե դիսկուսիայի
առարկա դարձնել:

Ամեն մի բոլշևիկ, յեթե նա իսկապես բոլշևիկ ե, գի-
տե, վոր դեռևս պատերազմից շատ առաջ, մոտավորապես
1903—1904 թվականներից, յերբ Ռուսաստանում ձևավոր-
վեց բոլշևիկների խումբը, ե յերբ գերմանական սոցիալ-
դեմոկրատիայի ձախերն առաջին անգամ իրենց գոյու-
թեան իմանալ տվին, — Լենինը գիծ եր վարում դեպի
խզում, դեպի պառակտում ոպորտունիստների հետ թե մե-
ղանում, ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատական կուսակ-
ցութեան մեջ, թե այստեղ, II Խնտերնացիոնալում, մառ-
նավորապես գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ:
Ամեն մի բոլշևիկ գիտե, վոր հենց այս պատճառով բոլշե-
վիկներն արդեն այն ժամանակ (1903—1905) II Խնտեր-
նացիոնալի ոպորտունիստների շարքերում «պառակտիչնե-
րի» ու «կազմալուծիչների» պատվավոր հռչակ վաստակե-
ցին: Բայց ի՞նչ կարող եր անել Լենինը, ի՞նչ կարող եյին
անել բոլշևիկները, յեթե ձախ սոցիալ-դեմոկրատները II
Խնտերնացիոնալում ե, ամենից առաջ, գերմանական սո-
ցիալ-դեմոկրատիայի մեջ թույլ ու անզոր մի խումբ եյին,
կազմակերպորեն չձևավորված, իդեոլոգիապես չկոփված մի
խումբ, վորը «խզում», «պառակտում» բառը նույնիսկ վա-
խենում եր արտասանել: Հո չի կարելի պահանջել, վոր-

պետդի Լենինը, վորպեսզի բոլշևիկները Ռուսաստանից ձախերի փոխարեն պառակտում սարքեյին արևմտյան կուսակցություններում: Ել յետ չեմ խոսում այն մասին, վոր կազմակերպական ու իդեոլոգիական թուլությունը ձախ սոց. դեմ. բնորոշ գիծն եր վոչ միայն մինչպատերազմյան ժամանակաշրջանում: Դա, այդ բացասական գիծը, ինչպես հայտնի յե, ձախերը պահպանեցին նաև հետպատերազմյան ժամանակաշրջանում: Բոլորին հայտնի յե գերմանական ձախ սոց. դեմ. մասին տրված գնահատականը Լենինի «Յունիուսի բրոշյուրի մասին»¹ հայտնի հոգվածում, վոր գրված է 1916 թվի հոկտեմբերին, այսինքն՝ պատերազմի սկզբից ավելի քան յերկու տարի անց, վորտեղ Լենինը, քննադատելով ձախ սոց. դեմ. մի ամբողջ շարք լրջագույն քաղաքական սխալները Դերմանիայում, խոսում է «բոլոր գերմանական ձախերի բուլուքյան մասին, վորոնց բոլոր կողմերից պատել է կաուցկիական կեղծավորությամ, պեղանսությամ, ոպարսոնիստների նկատմամբ «ունեցած բարեկամատիրություն» նողկալի ցանցը», վորտեղ նա խոսում է այն մասին, վոր «Յունիուսը լիովին չի ազատագրվել գերմանական, մինչև անգամ ձախ սոցիալ-դեմոկրատների, «միջավայրից», վորոնք վախենում են պառակտումից, վախենում են հեղափոխական լոգունգները լիով մինչև վերջն ասելուց»:

II Խնտերնացիոնալի բոլոր խմբավորումներից ուստական բոլշևիկներն այն ժամանակ միակ խմբավորումն էյին, վորն իր կազմակերպական փորձով ու իդեոլոգիական կոմվածությունամբ ընդունակ եր ձեռնարկելու վորեւ լուրջ բան՝ ուղղակի խզման, պառակտման խմաստով՝ իրենց ոպորտունիստների հետ իրենց ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ: Այ, յեթե Սլուցկիները փորձ անեյին մինչև անգամ վոչ թե ապացուցելու, այլ պարզապես յենթադրելու, թե Լենինն ու ուսական բոլշևիկները չեն ողտագործել իրենց ամբողջ հզորությունը, վորպետդի կազմակերպեն պառակտումն ոպորտունիստների հետ (Պլեխանով, Մարտով, Դան) ու վոնդեն ցենտրիստներին (Տրոցկի ու

Ոգոտոսյան բլոկի այլ կողմակիցներ), ապա այն ժամանակ կարելի կլիներ վիճել Լենինի բոլշևիկության մասին, բոլշևիկների բոլշևիզմի մասին: Բայց բանն էլ հենց այն է, վոր Սլուցկիները չեն համարձակվում մինչև անգամ ծպտուն հանել հոգուտ այդպիսի վայրենի յենթադրություն: Չեն համարձակվում, վորովհետև գիտեն, վոր ուսական բոլշևիկների կողմից ամեն յերանգի ոպորտունիստների հետ կապերը խզելու համար կիրառված (1904—1912 թ. թ.) վճռական քաղաքականության ամենքին հայտնի փաստերն աղաղակում են այդպիսի յենթադրություն դեմ: Չեն համարձակվում, վորովհետև գիտեն, վոր իրենք մյուս ուրն եթե անարգանքի սյունին կգամվեն:

Բայց ահա մի հարց. ուսական բոլշևիկները կարո՞ղ էյին արդյոք իրականացնել պառակտումն իրենց ոպորտունիստների ու ցենտրիստ-հաշտվողականների հետ իմպերիալիստական պատերազմից շատ առաջ (1904—1912 թ. թ.)՝ դրա հետ մեկտեղ գիծ չվարելով դեպի խզումը, գիծ դեպի պառակտումը II Խնտերնացիոնալի ոպորտունիստների ու ցենտրիստների հետ: Ո՞վ կարող է կասկածել այն մասին, վոր ուսական բոլշևիկներն ոպորտունիստների ու ցենտրիստների նկատմամբ վարած իրենց քաղաքականությունը համարում էյին քաղաքականության տիպար Արեմուտքի ձախերի համար: Ո՞վ կարող է կասկածել այն մասին, վոր ուսական բոլշևիկներն Արեմուտքի ձախ սոց. դեմոկրատներին, մասնավորապես գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի ձախերին ամեն կերպ մղում էյին դեպի խզում, դեպի պառակտում իրենց ոպորտունիստների ու ցենտրիստների հետ: Լենինի ու ուսական բոլշևիկների մեղքը չե, յեթե Արեմուտքի ձախ սոց. դեմ. հասունացած դուրս չեկան այն բանի համար, վորպետդի ուսական բոլշևիկների հետքերով գնան:

2) Սլուցկին կշտամբում է Լենինին ու բոլշևիկներին, վոր նրանք գերմանական սոց. դեմ. մեջ յեղած ձախերին չեյին աջակցում վճռաբար ու անդառնալի կերպով, վոր նրանք վերջիններին պաշտպանում էյին լուրջ վերապահումներով միայն, վոր Փրակցիոն նկատառումները նրանց

¹ Յունիուսը Ռոգա Լուքսեմբուրգն է, ձախ սոց. դեմ. լիզերը գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ:

խանգարում եյին մինչև վերջն աջակցելու ձախերին: Դուք ուզում եք դիտլուծիւ մզել այս շառաւարանական ու տեղովը կեղծ կշտամբանքի դեմ: Բայց այստեղ իսկապես ի՞նչ դիտլուծիւն բան կա: Միթե պարզ չե, վոր Սլուցկին այստեղ մանկվում ե և Լենինի ու բոլշևիկների դեմ ուղղված կեղծ կշտամբանքով աշխատում ե քողարկել Գերմանիայի ձախերի դիրքի իսկական բացերը: Միթե պարզ չե, վոր բոլշևիկները չեյին կարող աջակցել ձախերին Գերմանիայում, վորոնք հենց մի գլուխ տատանվում եյին բոլշևիզմի ու մենշևիզմի միջև՝ առանց լուրջ վերապահումների, առանց նրանց սխալների լուրջ քննադատության, չգովաճանաչելով բանվոր դասակարգին ու նրա հեղափոխությանը: Խաբեբայական մանյովրները հարկավոր ե նշավակել, և վոչ թե դիտլուծիւյի առարկա դարձնել:

Այո, բոլշևիկներն աջակցում եյին ձախ սոց. դեմ. Գերմանիայում միայն վորոշ լուրջ վերապահումներով՝ քննադատելով նրանց կիսամենշևիկյան սխալները: Բայց որա համար հարկավոր ե նրանց վողջունել և վոչ թե կշտամբել: Կան մարդիկ, վորոնք կասկածում են որանում:

Դիմենք պատմության ամենից ավելի հայտնի փաստերին:

ա) 1903 թվին լուրջ տարաձայնություններ դրսևորվեցին Ռուսաստանի բոլշևիկների ու մենշևիկների միջև կուսակցության անդամության հարցի առթիվ: Կուսակցության անդամության մասին իրենց ձևակերպումով բոլշևիկներն ուզում եյին կադմակերպական սանձ ստեղծել վոչ-պրոլետարական տարրերի՝ կուսակցության ներսը հորդելու դեմ: Սյուլիսի հորդման վտանգն այն ժամանակ ավելի քան ո՞նք եր՝ ուսական հեղափոխության բուրժուա-դեմոկրատական բնույթի շնորհիվ: Ռուսական մենշևիկները հակառակ դիրք եյին պաշտպանում, վորը կուսակցության դռները լայնորեն բաց եր անում վոչ-պրոլետարական տարրերի առջև: Քանի վոր ուսական հեղափոխության հարցերը կարևոր նշանակություն ունեյին համաշխարհային հեղափոխական շարժման համար, արեւմտա-եվրոպական սոցիալ-դեմոկրատները վճռեցին միջամտել

գործին: Միջամտեցին նաև Գերմանիայի ձախ սոցիալ-դեմոկրատները՝ Պարվուսն ու Ռոզա Լուքսեմբուրգը, ձախերի այն ժամանակվա լիդերները: Յեղ ի՞նչ: Նրանք յերկուսն ել բոլշևիկներին դեմ արտահայտվեցին: Ընդամեն բոլշևիկներին հասցեյին մեղադրանք շարավեց, թե նրանք ուլտրացենարալիստական ու բլանկիստական տենդենցներ ունեն: Հետագայում մենշևիկները վորդեգրեցին այդ գոհ-հիկ ու քաղքենիական եպիտեաներն ու տարածեցին ամբողջ աշխարհով մեկ:

բ) 1905 թվին բոլշևիկներն ու մենշևիկներն միջև Ռուսաստանում տարաձայնություններ ծավալվեցին ուսական հեղափոխության բնույթի շուրջը: Բոլշևիկները պաշտպանում եյին բանվոր դասակարգի դաշինքի գաղափարը գյուղացիության հետ՝ պրոլետարիատի հեղմոնիայի պայմանով: Բոլշևիկները պնդում եյին, վոր գործը հարկավոր ե սանել դեպի պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան այն հաշվով, վորպեսզի բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխությունից անհապաղ անցում կատարվի դեպի սոցիալիստական հեղափոխությունը՝ ապահովելով աջակցությունը գյուղի չքավորության կողմից: Մենշևիկները Ռուսաստանում մերժում եյին բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխության մեջ պրոլետարիատի հեղմոնիայի գաղափարը, լիբերալ բուրժուազիայի հետ համաձայնություն ունենալու քաղաքականությունը նրանք գերադասեցին բանվոր դասակարգի՝ գյուղացիության հետ դաշինք ունենալու քաղաքականությունից, իսկ պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան հայտարարեցին հետագիւմական բլանկիստական սխեմա, վորը հակասում ե բուրժուական հեղափոխության զարգացմանը: Ի՞նչպես վերաբերվեցին այս վեճերին գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի ձախերը՝ Պարվուսն ու Ռոզա Լուքսեմբուրգը: Նրանք հնարեցին պերմանենտ հեղափոխության ուտոպիական ու կիսամենշևիկյան սխեման (հեղափոխության մարքայան սխեմայի այլանդակ պատկերումը), վորն ամբողջովին սողորված եր բանվոր դասակարգի ու գյուղացիու-

Թյան զաշինքի քաղաքականության մենչիկյան ժխտումով, և այն հակադրեցին պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական զիկտատուրայի բոլշևիկյան սխեմային: Հետագայում Տրոցկին (մասամբ ել Մարտովը) վորդեգրեց պերմանենտ հեղափոխության այս կիսամենչիկյան սխեման ու լենինիզմի դեմ պայքարելու գործիք դարձրեց:

դ) Պատերազմին նախորդած ժամանակաշրջանում II Ինտերնացիոնալի կուսակցություններում հրապարակ յեկավ, վորպես ամենաակտուալ հարցերից մեկը, ազգային-զաղութային հարցը, ճնշված ազգերի ու գաղութների հարցը, ճնշված ազգերի ու գաղութների ազատագրման հարցը, իմպերիալիզմի դեմ պայքարելու ուղիների հարցը, իմպերիալիզմի տապալման ուղիների հարցը: Պրոլետարական հեղափոխությունը ծավալելու և իմպերիալիզմը շրջադառնելու շահերի տեսակետից՝ բոլշևիկներն առաջարկեցին ճնշված ազգերի ու գաղութների ազատագրական շարժմանն ազգերի ինքնորոշման բազայի վրա աջակցելու քաղաքականություն ու զարգացրին առաջավոր յերկրների պրոլետարական հեղափոխության և գաղութների ու ճնշված յերկրների ժողովուրդների հեղափոխական-ազատագրական շարժման միջև միասնական ճակատ ստեղծելու սխեման: Բոլոր յերկրների ուղորտունիտները, բոլոր յերկրների սոցիալ-շովինիստներն ու սոցիալ-իմպերիալիստները չհապաղեցին այս կապակցությամբ զինվելու բոլշևիկների դեմ: Բոլշևիկներին հալածում էյին ինչպես կատաղած շների: Այդ ժամանակ լինչ դիրք բռնեցին ձախ սոց.-դեմ. Արևմուտքում: Նրանք զարգացրին իմպերիալիզմի կիսամենչիկիկյան թեորիան, մերժեցին ազգերի ինքնորոշման սկզբբունքը նրա մարքսիստական բմբռնամբ (ընդհուպ մինչև անջատումն ու ինքնուրույն պետություններ կազմելը), բացարկեցին (отбел) գաղութների ու ճնշված յերկրների ազատագրական շարժման լուրջ հեղափոխական նշանակության վերաբերյալ թեզիսը, բացարկեցին պրոլետարական հեղափոխության ու ազգային-ազատագրական շարժման միջև միասնական ճակատ ունենալու հնարավորության

վերաբերյալ թեզիսը և այդ ամբողջ կիսամենչիկյան շփոթը, վոր ազգային-զաղութային հարցի կատարյալ թերագնահատությունն է, հակադրեցին բոլշևիկների մարքսիստական սխեմային: Հայտնի յե, վոր հետո Տրոցկին վորդեգրեց այդ կիսամենչիկյան շփոթը և այն ոգտագործեց վորպես պայքարի գործիք լենինիզմի դեմ:

Սրանք են ձախ սոց.-դեմ. բոլորին հայտնի սխալները Գերմանիայում:

Ել յես չեմ խոսում գերմանական ձախերի մյուս սխալների մասին, վոր քննադատվել են Լենինի համապատասխան հոգվածներում:

Չեմ խոսում նույնպես այն սխալների մասին, վոր նրանք թույլ են տվել բոլշևիկներին՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխության ժամանակաշրջանի քաղաքականությունը գնահատելիս:

Ինչի մասին են խոսում գերմանական ձախերի այս սխալները, վորոնք առնված են մինչպատերազմյան ժամանակաշրջանի պատմությունից, յեթե վոչ այն մասին, վոր ձախ սոց.-դեմ., չնայած իրենց ձախությանը, դեռ չեն ազատագրվել մենչիկյան բազաից:

Իհարկե, ձախերը Գերմանիայում ունեյին վոչ միայն լուրջ սխալներ: Նրանք իրենց անցյալում ունեն հեղափոխական խոջոր ու լուրջ գործեր ևս: Յես նկատի ունեմ նրանց մատուցած մի ամբողջ շարք ծառայություններն ու նրանց մի ամբողջ շարք հեղափոխական յերույթները ներքին քաղաքականության ու մասնավորապես ընտրական պայքարի հարցերի առթիվ, պառլամենտական ու արտապառլամենտական պայքարի, ընդհանուր գործադուլի, պատերազմի, Ռուսաստանի 1905 թ. հեղափոխության և այլ հարցերի առթիվ: Բոլշևիկներն ել հենց այդ պատճառով էյին նրանց հետ վորպես ձախերի հետ հաշվի նստում ու աջակցում էյին նրանց, առաջ էյին մղում նրանց: Բայց սա չի վոչնչացնում ու չի կարող վոչնչացնել այն փաստը, վոր ձախ սոց.-դեմ. Գերմանիայում դրա հետ մեկտեղ իրենց անցյալում ունեյին մի ամբողջ շարք ամենալուրջ քաղաքական ու թեորիական սխալներ, վոր նրանք դեռ չեն

յին աղատվել մենշևիկյան բեռից ու այդ պատճառով կարիք ունեւին բոլշևիկներէ կողմից ամենալուրջ քննադատութեան:

Այժմ ինքներդ դատեցեք, արդո՞ք Լենինն ու բոլշևիկները կարող էին աջակցել Արեւմուտքի ձախ սոց.~դեմ. տ.~ռանց լուրջ վերապահումներէ, առանց նրանց սխալների լուրջ քննադատութեան՝ չդավաճանելով բանվոր դատակարգի շահերին, չդավաճանելով հեղափոխութեան շահերին, չդավաճանելով կոմունիզմին:

Պարզ չե՞ արդո՞ք, վոր Սլուցկին, կշտամբելով Լենինին ու բոլշևիկներին այն բանի համար, վորի առթիվ նա պետք է վոր վողջուներ նրանց, յեթե ինքը բոլշևիկ լինէր,—մերկացնում է իրեն մինչև վերջը՝ վորպես կիսամենշևիկի, վորպես դիմակավորված արոցկիստի:

Սլուցկին յենթադրութեան է անում, թե Լենինն ու բոլշևիկներն Արեւմուտքի ձախերի մասին իրենց տված գնահատականում յենում էին իրենց Ֆրակցիոն նկատառումներէ, թե, ասել է, ուստի բոլշևիկները միջազգային հեղափոխութեան մեծ գործը զոհաբերում էին իրենց Ֆրակցիայի շահերին: Հազիվ թե հարկ կա ապացուցելու, վոր այդպիսի յենթադրութեանից ավելի գոհնիկ ու նողկալի վոչինչ չի կարող լինել: Ավելի գոհնիկ վոչինչ չի կարող լինել, վորովհետև մինչև անգամ մենշևիկների թվին պատկանող մերկապարանոց գոհնկաբաններն սկսում են հառկանալ, վոր ուստի հեղափոխութեանը ուսանելի մասնավոր գործը չէ, վոր նա, ընդհակառակը, ամբողջ աշխարհի բանվոր դատակարգի գործն է, համաշխարհային պրոլետարական հեղափոխութեան գործը: Ավելի նողկալի վոչինչ չի կարող լինել, վորովհետև մինչև անգամ II Ինտերնացիոնալին պատկանող պրոֆեսիոնալ զրպարախներն սկսում են հասկանալ, վոր բոլշևիկների հետևողական ու մինչև վերջը հեղափոխական ինտերնացիոնալիզմը պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի տիպար է բոլոր յերկրներէ բանվորների համար:

Այն, ուստի հեղափոխութեան ամառին պլանն էին քաշում ուստի հեղափոխութեան արմատական հարցերը,

ինչպիսիքներն են՝ կուսակցութեան, դեպի բուրժուա~դեմոկրատական հեղափոխութեանը մարքսիստների ունենալիք վերաբերմունքի, բանվոր դատակարգի ու գյուղացիութեան դաշինքի, պրոլետարիատի հեղեմոնիայի, պառլամենտական ու արտապառլամենտական պայքարի, ընդհանուր գործադուլի, բուրժուա~դեմոկրատական հեղափոխութեան՝ սոցիալիստականի վերածելու, պրոլետարիատի դիկտատուրայի, իմպերիալիզմի, ազգերի ինքնորոշման, ճնշված ազգերի ու գաղութների ազատագրական շարժման, այդ շարժմանն աջակցելու քաղաքականութեան հարցերը և այլն: Նրանք առաջ էին քաշում այս հարցերը վորպես փորձաքար, վորի վրա ստուգում էին ձախ սոցիալ~դեմոկրատների հեղափոխական տոկունութեանն Արեւմուտքում: Արդո՞ք նրանք այդ բանն անելու իրավունք ունեւին: Այն, ունեւին: Վոչ միայն ունեւին, այլև պարտավոր էին, այդ ձևով վարվել: Նրանք պարտավոր էին այդ ձևով վարվել, վորովհետև այդ բոլոր հարցերը միաժամանակ համաշխարհային հեղափոխութեան արմատական հարցերն էին, վորի խնդիրներն բոլշևիկները յենթարկում էին իրենց քաղաքականութեանը, իրենց տակտիկան: Նրանք պարտավոր էին այդ ձևով վարվել, վորովհետև միայն այդպիսի հարցերով կարելի յեր ինչպես հարկն է ստուգել II Ինտերնացիոնալի այս կամ այն խմբավորման հեղափոխականութեանը: Հարց է ծագում. ել վճրն է այստեղ ուստի բոլշևիկների «ֆրակցիոնալիստութեանը» և ի՞նչ գործ ունեն այստեղ «ֆրակցիոն» նկատառումները:

Լենինը դեռևս 1902 թվին իր «Ի՞նչ անել» բրոշյուրում գրում էր, վոր «պատմությունը մեր առաջ այժմ դրել է մի մեծապարագայն խնդիր, վոր ամեն մի յերկրի պրոլետարիատի բոլոր մեծ և փոքր ազգայն խնդիրներից ամենից ավելի հեղափոխական է», վոր՝ «այդ խնդրի իրականացումը,—վո՛չ միայն յեվրոպական, այլև ասիական և ամերիկայի ամենահզոր պատմաբանական պրոլետարիատին կործանել միջազգային հեղափոխական պրոլետարիատի ավանգարդը»: «Ի՞նչ անել» բրոշյուրի լույս տեսնելու ժամանակից անցել է 30 տարի: Վոչ վոք չի համարձակվի

ժխտել, վոր անցքերն այդ ժամանակաշրջանում փայլուն վերստին հաստատեցին Լենինի խոսքերը: Բայց արդյոք սրանից չի հետևում, վոր ուսանական հեղափոխությունը յեղել է (և մնում է) համաշխարհային հեղափոխության հանգուցակետը, վոր ուսանական հեղափոխության արմատական հարցերը միաժամանակ հանդիսանում էյին (և այժմ ել հանդիսանում են) համաշխարհային հեղափոխության արմատական հարցերը:

Պարզ չե՞ արդյոք, վոր միմիայն այսպիսի արմատական հարցերով կարելի չեր իսկապես ստուգել ձախ ս.~դ. հեղափոխականությունն Սրեմուտքում:

Պարզ չե՞ արդյոք, վոր այն մարդիկ, վորոնք այս հարցերը քննության են առնում վորպես «Ֆրակցիոն» հարցեր, — մերկացնում են իրենց մինչև վերջը վորպես գոհակարաններ ու վերասերվածներ:

3) Սլուցկին պնդում է, թե դեռ չեն գտնվել բավարար քանակով պաշտոնական վավերագրեր, վորոնք վկայելիս լինեյին Լենինի (բուլշևիկների) վճռական ու անհաշտ պայքարի մասին ցենտրիզմի դեմ: Նա այս բյուրոկրատական թեղիքը դործ է ածում վորպես անժխտելի փաստարկ հոգուտ այն գրույթի, թե Լենինը (բուլշևիկները), հետևաբար, թերազնահատում եր II Ինտերնացիոնալում յեղած ցենտրիզմի վտանգը: Դուք հանձն եք առնում դիսկուսիա մղել այս ցնդարանության դեմ, այս ժուլիկական պատրվակագործության (крякотворство) դեմ: Բայց իսկապես ի՞նչ դիսկուսիոն բան կա այստեղ: Մի՞թե այնպես ել պարզ չե, վոր Սլուցկին վավերագրերի վերաբերյալ զրուցյներով ջանում է քողարկել իր այսպես կոչված՝ դերքավորման վողորմելիությունն ու կեղծիքը:

Սլուցկին գոյություն ունեցող կուսակցական վավերագրերը բավական չի համարում: Ինչո՞ւ, ի՞նչ հիման վրա: Մի՞թե II Ինտերնացիոնալի գծով, ինչպես նաև առևանատանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի ներկուսակցական պայքարի գծով յեղած բոլորին հայտնի վավերագրերը բավական չեն, վորպեսզի ամենայն պարզությամբ ցուցադրվի Լենինի ու բուլշևիկների հեղափոխական անհաշտությունն ու պորտու-

նիստների ու ցենտրիստների դեմ մղած նրանց պայքարում: Սլուցկին առնառարակ ծանոթ է արդյոք այդ վավերագրերին: Ել ի՞նչ փաստաթղթեր են հարկավոր նրան:

Յենթադրենք, թե գտնվեն, բացի արդեն հայտնի վավերագրերից, մի կույտ այլ վավերագրեր, առենք, բուլշևիկների բանաձևեր,՝ վորոնք մի ավելորդ անգամ խոսում են ցենտրիզմի վոչնչացման անհրաժեշտության մասին: Արդյոք այս նշանակում է, վոր միմիայն թղթե վավերագրերի առկայությունը բավական է, վորպեսզի ցուցադրենք բուլշևիկների իսկական հեղափոխականությունն ու իսկական անհաշտությունը ցենտրիզմի նկատմամբ: Ել մի, բացի անհուսալի բյուրոկրատներից, կարող է վստահել միմիայն թղթե վավերագրերին: Ել մի, բացի արխիվային առնետներից, չի հասկանում, վոր կուսակցություններին ու լիդերներին հարկավոր է ստուգել ամենից առաջ իրենց գոհ-ծեղով, և վոչ թե միայն իրենց ղեկավարացիաներով: Պատմությունը քիչ սոցիալիստներ չի ճանաչում, վորոնք պատրաստակամությամբ ստորագրում էյին ուղածդ հեղափոխական բանաձևերը, վորպեսզի խուսադրվեն (отписаться) ճանձրացող քննադատներից: Բայց այդ դեռ չի նշանակում, թե նրանք այդ բանաձևերը կիրառում էյին կյանքում: Այս պատմությունը քիչ սոցիալիստներ չի ճանաչում, վորոնք փրփուրը բերաններին պահանջում էյին այլ յերկրների բանվորական կուսակցություններից հեղափոխական ամենաթունդ գործողություններ: Բայց այդ դեռ չի նշանակում, թե նրանք իրենց սեփական կուսակցության մեջ կամ իրենց սեփական յերկրում փաս չեյին անում՝ իրենց ուսիրտունիստների հանդեպ, իրենց բուրժուազիայի հանդեպ: Արդյոք Լենինն միշտ պատճառով չե՞ր սովորեցնում մեզ հեղափոխական կուսակցությունները, հոսանքները, լիդերներին ստուգել վոչ թե նրանց ղեկավարացիաներով ու բանաձևերով, այլ նրանց գործերով:

Պարզ չե՞ արդյոք, վոր յեթե Սլուցկին իսկապես ցանկանում եր ստուգել Լենինի ու բուլշևիկների անհաշտությունը դեպի ցենտրիզմն ունեցած նրանց վերաբերմունքի մեջ, նա իր հողվածի հիմք պետք է դարձներ վոչ թե

առանձին վավերագրերն ու յերկու-յերեք անձնական նա-
մակներ, այլ բոլշևիկների ստուգումը նրանց գործերով,
նրանց պատմությամբ, նրանց գործողությամբ: Միթե
մեզանում, ուսումնական սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ,
չկային ուղորտունիստներ, ցենսորիստներ: Միթե բոլշևիկ-
ները վճռական ու անհաշտ պայքար չեյին մղում բոլոր
այդ հոսանքների դեմ: Միթե այդ հոսանքները թե՛ դա-
դափարապես, թե՛ կազմակերպորեն կապված չեյին Արևմուտ-
քի ուղորտունիստների ու ցենսորիստների հետ: Միթե բոլ-
շևիկները ջարդուվշուր չարին ուղորտունիստներին ու ցեն-
սորիստներին այնպես, ինչպես նրանց ջարդուվշուր չե-
րարել աշխարհիս վոչ մի ձախ խումբ: Ի՞նչպես կարելի չե-
այս ամենից հետո ասել, թե՛ Լենինն ու բոլշևիկները թե-
րազնահատում էյին ցենսորիզմի վտանգը: Ինչո՞ւ Սլուցկին
արհամարհեց այս փաստերը, վերոնք վճռողական նշանա-
կություն ունեն բոլշևիկների բնութագրման համար: Ինչո՞ւ
նա Լենինին ու բոլշևիկներին նրանց գործերով, նրանց
գործողություններով ստուգելու ամենից ավելի հուսալի
մեթոդը չօգտագործեց: Ինչո՞ւ նա գերադասեց պատահաբար
հավաքած թղթերը փորփրելու ավելի պակաս հուսալի մե-
թոդը:

Վորովհետև բոլշևիկներին նրանց գործերով ստուգելու
ավելի հուսալի մեթոդին դիմելը մի ակնթարթում գլխի-
վայր շուռ կտար Սլուցկու ամբողջ դիրքավորումը:

Վորովհետև բոլշևիկներին իրենց գործերով ստուգելը
ցույց կտար, վոր բոլշևիկներն աշխարհումս միակ հեղափո-
խական կազմակերպությունն են, վորը մինչև վերջը ջար-
դուվշուր արեց ուղորտունիստներին ու ցենսորիստներին և
նրանց դուրս վանդեց կուսակցությունից:

Վորովհետև բոլշևիկների իսկական գործերին ու իսկա-
կան պատմությանը դիմելը ցույց կտար, վոր Սլուցկու
ուսուցիչները—տրոցկիստները—այն գլխավոր ու հիմնական
խումբն էյին, վորը Ռուսաստանում ցենսորիզմ էր արմա-
տավորում և դրա համար հանձին Ոգոստոսյան բլոկի՝ հա-
տուկ կազմակերպություն էր ստեղծել՝ վորպես ցենսորիզմի
ոջախ:

Վորովհետև բոլշևիկներին նրանց գործերով ստուգելը
փերժնականապես կմերկացներ Սլուցկուն վորպես մեր կու-
սակցության պատմությունը խարդախողի, վորը փորձում է
մինչպատերազմյան ժամանակաշրջանի տրոցկիզմի ցեն-
սորիզմը քողարկել Լենինի ու բոլշևիկների դեմ ուղղված
զրպարտական մեղադրանքներով, թե իբր նրանք թերա-
գնահատել են ցենսորիզմի վտանգը:

Ահա՛ թե ինչպես է, բնկեր խմբագիրներ, Սլուցկու և
նրա հոգվածի բանը:

Ի՞նչ տեսնում եք, վոր խմբագրությունդ սխալ է գոր-
ծել՝ դիտելուիս թույլատրելով մեր կուսակցության պատ-
մությունը խարդախողի հետ:

Ի՞նչը կարող էր խմբագրությունդ մղել դեպի այդ սխալ
ուղին: Յե՛ս կարծում եմ, վոր նրան դեպի այդ ուղին մղել
է նեխած լիբերալիզմը, վորն այժմ վորոշ չափով տարած-
ված է բոլշևիկների մի մասի մեջ: Բոլշևիկներից վոմանք
կարծում են, թե տրոցկիզմը կոմունիզմի մի Ֆրակցիան է,
ձիշտ է, սխալվող, քիչ հիմարություններ չանող, յերբեմն
մինչև իսկ հակախորհրդային, բայց և այնպես կոմունիզմի
Ֆրակցիան: Այստեղից՝ վորոշ լիբերալիզմ տրոցկիստների
ու տրոցկիստներն մտածող մարդկանց նկատմամբ: Հազիվ
թե հարկ կա աղանցելու, վոր նման հայացքը տրոցկիզմի
նկատմամբ՝ խորապես սխալ ու ֆրասակար է: Իրոք տրոց-
կիզմն արդեն վաղուց դադարել է կոմունիզմի Ֆրակցիան
լինելուց: Իրոք տրոցկիզմն առաջավոր ջոկատն է հակահե-
ղափոխական բուրժուազիայի, վորը պայքար է մղում կու-
մունիզմի դեմ, խորհրդային իշխանություն դեմ, ԽՍՀՄ-ում
սոցիալիզմ կառուցելու դեմ:

Հակահեղափոխական բուրժուազիային մի ավելց բոլ-
շևիզմի դեմ ազդված այնպիսի մի հոգևոր դեմք, ինչպես
այն թեզիսը, թե սոցիալիզմի կառուցումը մեր յերկրում
անհնարին է, ինչպես այն թեզիսը, թե բոլշևիկների փե-
րասերումն անխուսափելի չե և այլն: Այդ գնեքը նրան
տրոցկիզմը ավելց: Չի կարելի պատահականություն համա-
րել այն փաստը, վոր բոլոր հակախորհրդային խմբավորում-
ները ԽՍՀՄ-ում խորհրդային իշխանության դեմ պայքա-

բելու անխուսափելիութունը հիմնավորելու վերաբերյալ իրենց փորձերում վկայակոչում եյին տրոցկիզմի հայտնի թեզիսը մեր յերկրում սոցիալիզմ կառուցելու անհնարինություն մասին, խորհրդային իշխանության վերաբերման անխուսափելիության մասին, կապիտալիզմին վերադառնալու հավանականության մասին:

Հակահեղափոխական բուրժուազիային ԽՍՀՄ-ում մի տվեց տակտիկական զենք՝ խորհրդային իշխանության դեմ ուղղված բացահայտ յերույթների փորձերի ձևով: Այդ զենքը նրան տվին տրոցկիստները, վերոնք փորձում եյին հակախորհրդային ցույցեր օարքել Մոսկվայում ու Լենինգրադում 1927 թվի նոյեմբերի 7-ին: Սա փաստ է, վոր տրոցկիստների հակախորհրդային յերույթները բարձրացրին բուրժուազիայի վողին ու սանձալուծեցին բուրժուական մասնագետների վնասարար աշխատանքը:

Հակահեղափոխական բուրժուազիային մի տվեց կազմակերպական զենք՝ ընդհատակյա հակախորհրդային կազմակերպություններ ստեղծելու փորձերի ձևով: Այդ զենքը նրան տվին տրոցկիստները, վորոնք իրենց սեփական հակաբոլշևիկյան անլեզալ խումբն եյին կազմակերպել: Սա փաստ է, վոր տրոցկիստների ընդհատակյա հակախորհրդային աշխատանքը հեշտացրեց հակախորհրդային խմբավորումների կազմակերպական ձևավորումը ԽՍՀՄ-ում:

Տրոցկիզմը հակահեղափոխական բուրժուազիայի առաջավոր ջոկատն է:

Ահա թե ինչու լիբերալիզմը տրոցկիզմի նկատմամբ, թեկուզ և ջախջախված ու դիմակավորված տրոցկիզմի, քյալազդողություն է, վորը սահմանակցվում է հանցագործության հետ, բանվոր դասակարգին դավաճանելու հետ:

Ահա թե ինչու վորոշ «գրականագետներ» ու «պատմագետներ» փորձերը՝ մաքսանենգորեն մեր գրականության մեջ ներքաշելու դիմակավորված տրոցկիստական, հնոսինյալեք է բոլշևիկների կողմից վճռական հակահարվածի հանդիպեն:

Ահա թե ինչու չի կարելի տրոցկիստական մաքսանենգների հետ գրական դիտկուսիա թույլատրել:

Ինձ թվում է, վոր տրոցկիստական մաքսանենգների կարգին պատկանող «պատմագետներն» ու «գրականագետները» ջանում են իրենց մաքսանենգ աշխատանքն անցկացնել առայժմ յերկու դժով:

Նախ՝ նրանք աշխատում են ապացուցել, թե Լենինը պատերազմին նախորդած ժամանակաշրջանում թերագնահատում էր ցենարիզմի վտանգները, ընդամին՝ անփորձ ընթերցողին է թողնվում կռահել, վոր, հետևաբար, Լենինն այն ժամանակ զեռև իսկական հեղափոխական չէր, թե նա այդպիսին դարձավ լոկ պատերազմից հետո, այն բանից հետո, յերբ Տրոցկու ոգնությունը «վերադինվեց»: Այս տեսակի մաքսանենգների տիպիկական ներկայացուցիչ կարելի է համարել Սլուցկուն: Մենք վերևում տեսանք, վոր Սլուցկին և Ընկերությունը չարժեն, վոր նրանցով յերկար գրադվենք:

Յեկրոդ՝ նրանք աշխատում են ապացուցել, թե պատերազմին նախորդած ժամանակաշրջանում Լենինը չէր հաշկանում բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխության սոցիալիստական հեղափոխության վերաճելու անհրաժեշտությունը, ընդամին, անփորձ ընթերցողին է թողնվում կռահել, վոր, հետևաբար, Լենինն այն ժամանակ զեռև իսկական բոլշևիկ չէր, վոր այդպիսի վերաճման անհրաժեշտությունը նա հաշկացավ միայն պատերազմից հետո, այն բանից հետո, յերբ նա Տրոցկու ոգնությունը «վերադինվեց»: Այս տեսակի մաքսանենգների տիպիկական ներկայացուցիչ կարելի է համարել «Համկ(բ)» պատմության դասընթաց»-ի հեղինակ Վոլոսելիչին: Ճիշտ է, Լենինը զեռև 1905 թվին գրում էր, վոր՝ «դեմոկրատական հեղափոխությունից մենք իսկայն եք կսկսենք անցնել, և հենց մեր ուժի համեմատ, գիտակից ու կազմակերպված պոլիսալիսի ուժի համեմատ, — կսկսենք անցնել սոցիալիստական հեղափոխության», վոր՝ «մենք կողմակից ենք անընդհատ հեղափոխության», վոր՝ «մենք կապ չենք առնի կիսաճամբին»: Ճիշտ է, կարելի էր նման կարգի բազմաբաղում փաստեր ու վավերագրեր գտնել Լենինի յերկերում: Բայց Վոլոսելիչներն ինչ գործ ունեն Լենինի կյանքից ու գործունեությունից առնված փառ-

տերի հետ: Վոլոսեվիչները գրում են, վորպեսզի, բոլշևիկյան գույնով ներկվելով՝ իրենց հակալենինյան կոնտրադակցիոն հերքաչեն, ստեն բոլշևիկներին հասցեյին ու խարդախեն բոլշևիկյան կուսակցութեան պատմութեանը:

Դուք տեսնում եք, վոր Վոլոսեվիչներն արժեն Սլուցկիներին:

Սրանք են տրոցկիստական մաքսանենգների «ուղիներն ու ուղեբաժանները»:

Ինքներդ հասկանում եք, վոր խմբագրութեանդ գործը չի հեշտացնել նման «պատմագետների» մաքսանենգային գործունեութեանը՝ դիտկուսիոն տրիբունա տրամագրելով նրանց:

Խմբագրութեանդ խնդիրն, ըստիս, այն է, վոր բոլշևիկմի պատմութեան հարցերը հասցնեք պատշաճ բարձրութեան, մեք կուսակցութեան պատմութեանն ուսումնասիրելու գործը գնեք զիտական, բոլշևիկյան ուղիների վրա և ուշադրութեանը նրեք մեր կուսակցութեան պատմութեան տրոցկիստական ու ամեն տեսակի այլ խարդախիչների դեմ՝ ռիստեմատիկաբար պոկելով նրանց դիմակները:

Սա առավել ևս անհրաժեշտ է, քանի վոր մինչև իսկ մեք միքանի պատմագետները,—յես խոտում եմ անչափեա պատմագետների մասին, մեր կուսակցութեան բոլշևիկյան պատմագետների մասին,—ազատ չեն այնպիսի թխալներից, վորոնք ջուր են լցնում Սլուցկիների ու Վոլոսեվիչների ջրաղացին: Այստեղ բացառութեան չի կազմում, ցավոք սրտի, նաև ընկ. Յարոսլավսկին, վորի Համկ(ը)ի պատմութեան վերաբերյալ գրքույկները, չնայած նրանց արժանիքներին, պարունակում են սկզբունքային ու պատմական բնույթի մի շարք թխալներ:

Կոմ. բարեվուժ՝ Ի. Ստալին

«Пролетарская революция»
1931 թ. № 6 (113)

Խմբագրեց Բ. Մարտիրոսյան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Սրբազրիչ Հ. Մանվելյան
Կոնտրոլ սրբազրիչ Լ. Աբովյան

Դրամիտի լիազոր Կ—3330 հրատ. № 614,

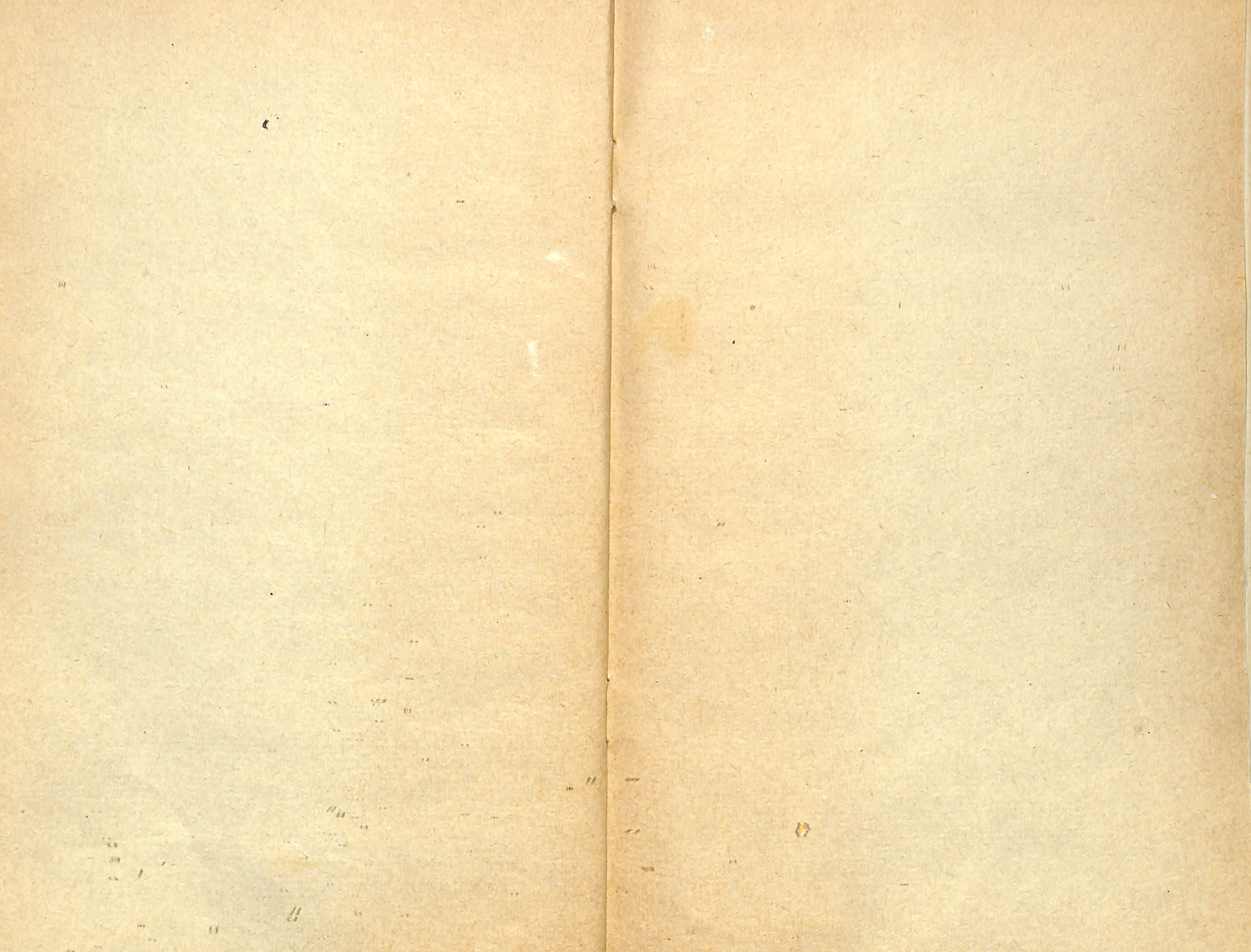
Պատվեր № 163, տիրաժ 5.000

Հանձնվել է արտագրութեան 19/XI 1938 թ.

Ստորագրվել է տպագրելու 4/XII 1938 թ.

Դինը 25 կ. կազմ 230 կ.

Պետհրատ—Փողաքական գրականութեան հրատարակչութեան տպարան,
Ցերեան, Ալավերդյան № 65

«Ազգային գրադարան

NL0184026

ԳԻՆԸ 55 Կ.

И. СТАЛИН

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ
ИСТОРИИ БОЛЬШЕВИЗМА

Армгиз—Издательство полит. литературы,
Ереван, 1938